

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

INTERNATIONAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: EFFECTIVENESS AND IMPLEMENTATION CHALLENGES

Орленко В.І., аспірантка кафедри національної безпеки
Міжрегіональна Академія управління персоналом

У статті розглянуто питання захисту прав людини як ключової цінності сучасного міжнародного права та основи демократичних суспільств. Проведено аналіз міжнародних механізмів, що займаються моніторингом і захистом прав людини, таких як Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з прав людини, Міжнародний кримінальний суд. Узагальнено сучасний стан їхньої діяльності та основні проблеми, пов'язані з імплементацією рішень на національному рівні. Особливу увагу приділено необхідності гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами, встановленими Європейською конвенцією з прав людини та рішеннями ЄСПЛ. Зазначено, що ефективність цих механізмів обмежується через політичні або правові бар'єри на національному рівні. Проаналізовано роль національних судів у вирішенні справ, пов'язаних з порушенням прав людини, а також надано рекомендації щодо підвищення їхньої ефективності. Доведено необхідність посилення національних інституцій, що займаються моніторингом прав людини, та особливий акцент зроблено на захисті вразливих груп населення. У статті також досліджено механізми та процедури діяльності Європейського суду з прав людини, підкреслено роль реформи, запровадженої Протоколом №11, яка значно спростила процес подачі скарг та підвищила ефективність суду. Проаналізовано складнощі, пов'язані з переважністю ЄСПЛ, та надано пропозиції щодо подальших реформ для оптимізації його роботи. Наголошено на важливості імплементації рішень ЄСПЛ на національному рівні та підвищенні потенціалу національних судів. Також визначено роль міжнародних інституцій, таких як ООН та Рада Європи, у встановленні стандартів прав людини, які забезпечують стабільність і безпеку в регіонах. Особливу увагу приділено рекомендаціям щодо посилення правової підтримки для вразливих груп населення, що є важливим аспектом інтеграції України до європейського правового простору.

Ключові слова: права людини, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини, міжнародні стандарти, національні суди, імплементація рішень, захист вразливих груп, міжнародні механізми, правова гармонізація, реформа судової системи, якісні та доступні публічні послуги, права споживачів, механізми захисту, вирішення спорів, управління ризиками, національна безпека.

The article addresses the issue of human rights protection as a key value of modern international law and the foundation of democratic societies. It provides an analysis of international mechanisms involved in monitoring and protecting human rights, such as the European Court of Human Rights, the UN Human Rights Committee, and the International Criminal Court. The current state of their activities is summarized, along with the main challenges related to the implementation of decisions at the national level. Special attention is given to the necessity of harmonizing Ukraine's national legislation with international standards established by the European Convention on Human Rights and the decisions of the European Court of Human Rights (ECtHR). It is noted that the effectiveness of these mechanisms is often limited by political or legal barriers at the national level. The role of national courts in resolving human rights violations is analyzed, and recommendations are provided for improving their effectiveness. The need to strengthen national institutions responsible for monitoring human rights is emphasized, with a special focus on the protection of vulnerable groups. The article also examines the mechanisms and procedures of the European Court of Human Rights, highlighting the role of the reform introduced by Protocol No. 11, which has significantly simplified the complaint process and increased the court's efficiency. Challenges related to the ECtHR's caseload are analyzed, and proposals for further reforms aimed at optimizing its operation are offered. The importance of implementing ECtHR decisions at the national level and enhancing the capacity of national courts is stressed. The role of international institutions such as the UN and the Council of Europe in establishing human rights standards that ensure stability and security in regions is also outlined. Particular attention is given to recommendations for strengthening legal support for vulnerable groups, which is a critical aspect of Ukraine's integration into the European legal space.

Key words: human rights, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, international standards, national courts, implementation of decisions, protection of vulnerable groups, international mechanisms, legal harmonization, judicial system reform, high-quality and accessible public services, consumer rights, protection mechanisms, dispute resolution, risk management, national security.

Постановка проблеми. Захист прав людини є однією з ключових цінностей сучасного міжнародного права та основою демократичних суспільств. Створення та розвиток міжнародних механізмів захисту прав людини стало важливим етапом у глобальній боротьбі за справедливість, рівність та гідність кожної людини. На сьогодні існує низка міжнародних інституцій, що займаються моніторингом, забезпеченням та захистом прав людини, таких як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), Комітет ООН з прав людини, Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) та інші. Їхня діяльність спрямована на захист індивідуальних прав, встановлення відповідальності за їх порушення та створення умов для реалізації принципів прав людини у національних системах права.

Проте, незважаючи на численні успіхи у сфері міжнародного захисту прав людини, ефективність цих механізмів часто ставиться під питання. У багатьох випадках країни-учасниці не виконують рішення міжнародних судів або обмежують їх імплементацію через політичні або правові бар'єри. Крім того, залишається питання узгодження міжнародних стандартів з національним законодавством і культурними особливостями держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій, що стосуються міжнародного захисту прав людини, підкреслює важливість системної співпраці міжнародних інституцій та національних урядів. Наприклад, публікації щодо Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] та Загальної декларації прав людини [2] висвітлюють роль основоположних документів у встановленні стандартів правового захисту на міжнародному рівні. Документи, такі як Копенгагенська нарада Конференції щодо людського виміру НБСЄ [3] та Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі [4], акцентують увагу на міжнародних механізмах, які допомагають забезпечувати стабільність і безпеку в Європі через дотримання прав людини. Судові рішення, такі як постанова ЄСПЛ демонструють практичну реалізацію міжнародних стандартів у розгляді порушень прав людини, що має важливе значення для національних систем правосуддя. Крім того, праці І. Шуміла [8] надають поглиблений аналіз міжнародних систем захисту прав людини, підкреслюючи їхню важливість для України в умовах інтеграції до європейського правового простору. На міжнародній арені дослідження С. Егана [12] та Г. Джейкобса [13]

розглядають зміцнення систем захисту прав людини в контексті Європейського Союзу та ООН, що сприяє розвитку загальних правових стандартів.

Таким чином, більшість публікацій зосереджуються на взаємодії національних та міжнародних механізмів для забезпечення дотримання прав людини, що є важливим для інтеграції міжнародних стандартів у національну правову систему України.

Метою статті – дослідити ефективність міжнародних механізмів захисту прав людини, виявити основні проблеми їх імплементації на національному рівні та запропонувати шляхи підвищення їх результативності. Аналіз цих аспектів є надзвичайно важливим для формування стратегії посилення міжнародного правового порядку у сфері прав людини.

Виклад основного матеріалу. Рада Європи – це найстаріша міжурядова організація в Європі, створена 5 травня 1949 року, яка відіграє важливу роль у захисті та підтримці прав людини і основних свобод. Згідно зі статтею 1 Статуту Ради Європи, її головною метою є зміцнення єдності між її державами-членами для збереження та реалізації спільних ідеалів і принципів, а також сприяння економічному та соціальному розвитку країн-членів. Це завдання виконується через діяльність органів Ради, яка включає обговорення питань спільного інтересу, укладання міжнародних угод та здійснення спільних заходів в економічних, соціальних, культурних, наукових, правових та адміністративних сферах. Однією з ключових сфер діяльності Ради є захист прав людини та основних свобод.

Основними органами Ради Європи, згідно зі статтею 10 її Статуту, є Комітет Міністрів і Консультативна асамблея. Секретаріат Ради Європи підтримує діяльність цих двох органів. З 1994 року Консультативну асамблею перейменовано на Парламентську асамблею Ради Європи (далі – ПАРЕ). На сьогодні до Ради Європи входять 47 країн, включно з Україною. Рада Європи співпрацює з Європейським Союзом та ОБСЄ у формуванні європейської системи захисту прав людини [8].

Особливе місце у цій системі займає Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, яка є головним документом Ради Європи у сфері прав людини. Конвенція встановлює мінімальні стандарти захисту прав і свобод, які обов'язкові для всіх держав-членів Ради Європи. Ці стандарти відповідають сучасним вимогам європейського законодавства. Часто ЄКПЛ навіть називають "статутним" договором Ради Європи, оскільки з 1989 року Парламентська асамблея та Комітет Міністрів наполягають на обов'язковій ратифікації Конвенції кожною країною, яка прагне стати членом Ради Європи. Україна ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 року, і вона набула чинності 11 вересня того ж року [8].

Зв'язок між членством у Раді Європи та участю в ЄКПЛ також закріплені у самій Конвенції. Згідно з частиною 3 статті 58, держава, яка виходить з Ради Європи, автоматично втрачає статус учасника Конвенції. Цей принцип було підтверджено у 1969 році, коли Греція вийшла з Ради Європи, одночасно денонсуючи Статут Ради та ЄКПЛ.

Права людини, що вимагають захисту, викладені в Розділі I Європейської конвенції з прав людини та її Протоколах. Ці права та свободи охоплюють найважливіші цивільні, політичні та економічні права, серед яких: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свобода думки, совісті та віросповідання, свобода вираження поглядів, право на мирні зібрання, право на об'єднання, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до власності. Також Конвенція забороняє дискримінацію, катування, рабство та примусову працю, а також гарантує недопустимість покарання без закону [1].

Слід зазначити, що ЄКПЛ та її Протоколи не охоплюють соціальні права, такі як право на працю, на відпочи-

нок або соціальне забезпечення. Ці права регулюються іншими документами Ради Європи, зокрема, Європейською соціальною хартією 1961 року та її переглянутою версією 1996 року.

Діяльність Ради Європи в галузі захисту прав людини можна умовно поділити на чотири ключові напрямки:

- забезпечення прав людини – це завдання, яке здійснює Європейський суд з прав людини та Європейський комітет з питань запобігання катуванням. ЄСПЛ виступає головним механізмом реалізації захисту прав у державах-членах Ради Європи;

- просування прав людини – реалізується Комісаром з прав людини Ради Європи, чия діяльність спрямована на моніторинг та покращення дотримання прав людини в країнах-членах;

- забезпечення рівності та захист вразливих груп – включає захист прав національних і сексуальних меншин, інвалідів, дітей, жінок, біженців та інших вразливих категорій населення. Рада Європи активно працює над забезпеченням їхніх прав і протидією дискримінації;

- забезпечення соціальних прав людини – це окремий напрямок, де значну роль відіграє Європейська соціальна хартія, яка гарантує права на працю, соціальне забезпечення та інші важливі соціальні права [13; 14].

Основний механізм контролю за виконанням державами-членами своїх зобов'язань у галузі прав людини – це діяльність Європейського суду з прав людини. Спочатку, відповідно до первісної редакції ЄКПЛ, ЄСПЛ був лише частиною складнішої триланкової системи, що також включала Європейську комісію з прав людини та Комітет Міністрів Ради Європи. Європейська комісія з прав людини виконувала роль попередньої інстанції, що оцінювала прийнятність скарг і пропонувала примирні процедури. Лише після цього справи могли бути передані до ЄСПЛ, який було засновано у 1959 році.

З часом механізм спростився, і тепер ЄСПЛ безпосередньо розглядає скарги громадян, що дає можливість більш ефективно захищати права людини на міжнародному рівні.

До прийняття Протоколу № 11 до Європейської конвенції з прав людини, кожна держава мала зробити окрему заяву для визнання своєї згоди на те, щоб її громадяни або їх об'єднання могли звертатися до ЄСПЛ з індивідуальними скаргами проти власної держави. Однак після ратифікації Протоколу № 11 у 1994 році (який набув чинності у 1998 році), відбулася значна реформа системи захисту прав людини. В результаті цієї реформи триланкова система була ліквідована, і Європейський суд з прав людини став єдиним органом, до якого можна було подавати як міждержавні, так і індивідуальні скарги. Це означало, що тепер всі скарги потрапляли безпосередньо до ЄСПЛ, який відповідав як за оцінку прийнятності справи, так і за її розгляд по суті [10; 11].

Протокол № 11 значно підвищив ефективність роботи ЄСПЛ. До реформи Європейська комісія з прав людини та ЄСПЛ за 44 роки розглянули 38 389 справ по прийнятності та суті. Після реформи, новий ЄСПЛ за перші 5 років свого існування виніс рішення по 61 633 справах. Незважаючи на це, проблема перевантаженості ЄСПЛ залишалася актуальною, оскільки значне розширення складу Ради Європи та стрімке зростання кількості скарг призвели до надмірного навантаження на суд.

Для вирішення цієї проблеми у 2004 році було прийнято Протокол № 14, який мав на меті оптимізувати роботу ЄСПЛ. Однак, навіть після впровадження нових процедур, завантаженість суду залишається значною проблемою, оскільки кількість нових справ продовжує зростати.

ЄСПЛ складається з 47 суддів, по одному від кожної держави-члена Ради Європи. Судді обираються ПАРЕ з трьох кандидатів, яких номінує кожна держава. Термін повноважень суддів становить дев'ять років без мож-

ливості переобрання. При виборі суддів враховуються вимоги, закріплені в ЄКПЛ. Зокрема, кандидати повинні мати високі моральні якості та кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, або бути юристами з визнаним рівнем компетентності. Судді можуть працювати до досягнення 70-річного віку, відповідно до частини 2 статті 23 ЄКПЛ [8].

Цікавим є те, що суддя не обов'язково має бути громадянином тієї держави, яка його висуває. Наприклад, суддею від Сан-Марино був обраний громадянин Італії, а суддею від Ліхтенштейну – громадянин Швейцарії.

Основною метою діяльності ЄСПЛ, як зазначено у статті 19 ЄКПЛ, є забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих державами-членами по ЄКПЛ та її протоколах. Для досягнення цієї мети ЄСПЛ наділений такими функціями:

- розгляд індивідуальних і міждержавних скарг на порушення прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ;
- тлумачення та застосування положень ЄКПЛ та її протоколів;
- надання консультативних висновків за запитом Комітету Міністрів Ради Європи.

Європейський суд з прав людини має юрисдикцію розглядати дві основні категорії скарг: міждержавні справи (ст. 33 ЄКПЛ) та індивідуальні скарги (ст. 34 ЄКПЛ). Міждержавні справи ініціюються лише державами-учасниками Конвенції, коли одна держава звинувачує іншу у порушенні прав і свобод, передбачених ЄКПЛ. Однак більшість звернень до ЄСПЛ – це індивідуальні скарги, які подають приватні особи або групи осіб, а також неурядові організації. Такі скарги спрямовані проти держав-учасників Конвенції, які нібито порушили права і свободи, закріплені в ЄКПЛ або її Протоколах.

Стаття 34 ЄКПЛ дозволяє звертатися до суду будь-яким фізичним особам, неурядовим організаціям або групам осіб, які вважають себе потерпілими від порушення державою-учасницею прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Важливо відзначити, що держава може бути єдиним відповідачем у таких справах, а фізичні особи є найбільш частими заявниками. При цьому ЄКПЛ не встановлює обмежень щодо віку, громадянства, дієздатності або психічного стану заявника, що робить доступ до суду максимально широким для будь-кого, хто вважає, що його права були порушені.

Важливим є той факт, що ЄСПЛ визнає право на подачу скарг не лише від приватних осіб, але і від неурядових організацій, включно з комерційними та некомерційними організаціями. Наприклад, у справі "Санді Таймс проти Об'єднаного Королівства" суд визнав засоби масової інформації суб'єктом, що має право на подачу скарги. У справі "Святі монастирі проти Греції" такими суб'єктами було визнано релігійні та благодійні організації. Крім того, профспілки також можуть звертатися до ЄСПЛ, як це було у справі "Національна профспілка поліції Бельгії проти Бельгії".

При цьому державні органи, місцеві органи влади та державні установи не можуть бути заявниками, оскільки за своїм статусом вони не є "неурядовими" суб'єктами у розумінні ЄКПЛ [6].

Відповідно до ст. 34 ЄКПЛ, ЄСПЛ приймає заяви лише від осіб, які особисто постраждали від порушення прав. Це означає, що скарги, подані від імені осіб, які не є безпосередніми жертвами, не розглядаються судом. Таким чином, для подання заяви до ЄСПЛ, заявник повинен довести, що він або вона особисто зазнали порушення прав з боку держави-учасниці Конвенції.

У справі "Агротексім проти Греції" заявниками були акціонери пивоварної компанії в Афінах, які стверджували, що втручання в права підприємства на повагу до власності (ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ) вплинуло на вартість акцій компанії, а отже, і на вартість їхніх власних

акцій. Європейський суд з прав людини визначив, що за загальним правилом акціонери не мають права подавати скарги від імені компанії щодо збитків, завданих самій компанії. Це пов'язано з тим, що компанія є юридичною особою і може самостійно звертатися за захистом своїх прав, якщо її органи управління функціонують належним чином. Виключення можуть бути застосовані лише в тих випадках, коли компанія не здатна подати скаргу через відсутність можливості діяти, наприклад, через ліквідацію або неможливість функціонування органів управління.

У цій справі ЄСПЛ визнав скаргу неприйнятною, оскільки пивоварна компанія, маючи статус юридичної особи, мала всі підстави самостійно звернутися до суду зі скаргою на порушення своїх прав. Таким чином, акціонери не могли виступати від її імені.

ЄСПЛ також визначив два випадки, коли виключення з цього правила можуть бути застосовані: смерть жертви порушення прав або її зникнення. У таких ситуаціях близькі родичі, опікуни або інші особи, що мають тісний зв'язок із жертвою, можуть подати скаргу від її імені, отримавши статус непрямой жертви. Наприклад, у справі "Стюарт проти Сполученого Королівства" до ЄСПЛ звернулася мати хлопчика, якого вбили солдати. Також у справі "Х. проти Франції", де заявник, інфікований вірусом СНІД через переливання крові, помер під час розгляду справи, його батьки продовжили процес від його імені [7].

Ці випадки підтверджують, що ЄСПЛ дозволяє родичам або близьким продовжувати справи навіть після смерті заявника, присвоюючи їм статус непрямих жертв. Проте, варто зазначити, що навіть після визнання заявника жертвою порушення прав, суд залишає за собою право скасувати цей статус на будь-якій стадії розгляду справи. Це рішення може бути прийняте, якщо обставини справи змінюються або виявляються нові факти, що впливають на статус заявника.

Важливим аспектом також є те, що ЄСПЛ визнав окрему категорію заявників, яких називають "потенційними жертвами порушення прав людини". Такі заявники можуть звертатися до суду, якщо існує реальна загроза порушення їхніх прав у майбутньому, навіть якщо на момент подачі скарги їх права ще не були порушені. Це дозволяє Суду попереджувати можливі порушення прав і гарантувати їх ефективний захист.

Європейський суд з прав людини надає заявнику статус потенційної жертви порушення прав лише у виняткових випадках, коли заявник наводить переконливі аргументи, що свідчать про об'єктивну загрозу порушення прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини та її Протоколами. Наприклад, у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччина» заявники стверджували, що їхнє право на приватність і таємницю кореспонденції (стаття 8 ЄКПЛ) порушене, оскільки в Німеччині діяли закони, які дозволяли здійснювати таємний нагляд за громадянами без їхнього відома. Хоча заявники не змогли довести, що вони безпосередньо підлягали такому нагляду, ЄСПЛ визнав їх жертвами потенційного порушення прав, оскільки сама можливість такого нагляду була реальною і створювала загрозу їхнім правам.

Крім того, ЄСПЛ діє на основі принципу субсидіарності, що означає, що він не є вищою інстанцією над національними судами і не має права скасовувати чи змінювати їхні рішення. Суд втручається лише тоді, коли національні органи не здатні забезпечити дотримання прав і свобод, передбачених Конвенцією.

Варто зазначити, що критерій ефективності застосовується лише до тих звернень, які мають реальні шанси на успіх. Наприклад, у справі «Кіган проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ відхилив аргумент держави-відповідача про те, що заявник не вичерпав національні засоби правового захисту, оскільки не звернувся до Верховного суду. Суд зазначив, що практика Верховного суду свідчила

про відсутність шансів на успіх у такому зверненні. Це означає, що якщо національний засіб правового захисту не є доступним або ефективним, заявник може не використовувати його, і це не порушить вимогу щодо вичерпання національних засобів.

Однак, якщо заявник не звернувся до конкретного суду або адміністративного органу, він зобов'язаний надати переконливі докази того, що таке звернення не мало сенсу або було неефективним. Якщо ЄСПЛ не визнає ці аргументи достатньо обґрунтованими, скарга може бути визнана неприйнятною.

Також важливо дотримуватися встановлених строків подачі скарги до ЄСПЛ. Цей строк становить шість місяців з дати остаточного рішення національного суду або іншого компетентного органу щодо суті справи. Пропуск цього строку є безумовною підставою для відхилення звернення. ЄСПЛ не визнає «поважні причини» для пропуску строку подачі скарги, тому дотримання цього правила є критично важливим.

На додаток до цих вимог, ЄСПЛ також не приймає анонімні скарги, повторні скарги з тих самих питань, що вже були розглянуті Судом, або скарги, які перебувають на розгляді в інших міжнародних інстанціях. Суд також має право відхилити скаргу, якщо вона є явно необґрунтованою або несумісною з положеннями Конвенції, або якщо заявник зловживає правом на подачу скарги, наприклад, використовуючи образливі висловлювання.

Таким чином, ефективність звернення до ЄСПЛ залежить від виконання усіх вимог, включаючи вичерпання національних засобів захисту, дотримання строків подачі та надання обґрунтованих доказів порушення прав.

Стадія досягнення мирової угоди є важливим етапом у розгляді будь-якої справи в ЄСПЛ. Обидві сторони зазвичай прагнуть якнайшвидше дійти згоди, часто самостійно знаходячи шляхи компромісу, після чого повідомляють Суд лише про остаточний результат. Зазвичай ініціатива щодо укладення мирової угоди надходить від держави-відповідача, яка з'ясовує, на яких умовах заявник погодиться відкликати свою скаргу. В більшості випадків мирова угода полягає у виплаті державою певної грошової суми заявнику як компенсації за матеріальні та/або моральні збитки.

Після досягнення згоди сторони надсилають ЄСПЛ підписану угоду, яка підтверджує факт примирення та його умови. ЄСПЛ, отримавши угоду, виносить постанову, в якій викладає фактичні обставини справи та посилається на рішення сторін про врегулювання спору. Контроль за виконанням мирової угоди здійснюється Кабінетом Міністрів Ради Європи. Процедура укладення мирової угоди може бути розпочата на будь-якій стадії процесу і не перериває розгляд справи до моменту винесення постанови по суті справи.

Заявник, який вважає, що його права були порушені, може також подати свої вимоги щодо справедливої компенсації на підставі статті 41 ЄКПЛ. Після визнання заяви прийнятною він має два місяці, щоб подати докладний документ, де зазначає матеріальні та моральні збитки, яких він зазнав. Заявник може вимагати компенсації за обидва види збитків [10].

ЄСПЛ надає допомогу заявнику у формі матеріальної підтримки (legal aid), якщо його фінансове становище не дозволяє покрити витрати на адвоката або інші витрати, пов'язані з розглядом справи. Суд розглядає запит про надання такої допомоги після визнання скарги прийнятною і визначає, чи заявник дійсно потребує матеріальної допомоги. Сума такої допомоги не перевищує 1000 євро і не підлягає поверненню навіть у разі відмови Суду в задоволенні скарги.

Також заявник може звернутися до ЄСПЛ із проханням про застосування тимчасових заходів, якщо існує необхідність термінового втручання Суду, наприклад, у випадках загрози депортації або видачі. Суд має право

попросити державу утриматися від певних дій щодо заявника до винесення остаточного рішення.

Закриті слухання у справі можуть бути проведені без присутності сторін за ініціативою однієї зі сторін, якщо інша не заперечує, або за рішенням Комітету чи Палати за погодженням між сторонами. У випадку письмового провадження на першому слуханні судді обговорюють загальні обставини справи, кожен суддя висловлює свою думку щодо ключових аспектів справи. Суддя від держави-відповідача також зобов'язаний представити свою позицію. Після обговорення судді фіксують висновки, і якщо необхідно, проводять голосування. Рішення оформлюється та ухвалюється на наступному засіданні Суду.

Рішення приймається більшістю голосів і може констатувати як наявність, так і відсутність порушення прав заявника, гарантованих ЄКПЛ і Протоколами до неї. Це рішення є остаточним і набуває чинності через три місяці після його винесення, якщо:

- сторони не звертаються з проханням про передачу справи на розгляд Великої палати;
- велика палата відхиляє таке прохання.

Велика палата, найвищий орган ЄСПЛ, розглядає справи по суті у двох випадках:

- якщо справа, яку розглядає Палата, порушує серйозне питання тлумачення положень ЄКПЛ або Протоколів, Палата може передати справу Великій палаті за умови, що жодна зі сторін не заперечує;
- якщо одна зі сторін звертається протягом трьох місяців з проханням про перегляд справи, Колегія Великої палати вирішує, чи містить справа важливі питання тлумачення або застосування Конвенції, які потребують розгляду Великою палатою.

– якщо Колегія вважає, що таких питань не виникає, прохання відхиляється, і це рішення не може бути оскаржене.

Заявник або держава-відповідач мають право протягом року після винесення Постанови звернутися до Суду з проханням про тлумачення окремих положень рішення. ЄСПЛ не зобов'язаний давати роз'яснення, проте може це зробити за необхідності. Якщо Суд надає роз'яснення, друга сторона також має право висловити свою думку в письмовій формі.

Кожен суддя, який брав участь у розгляді справи, має право висловити особливу думку, яка додається до рішення і є його невід'ємною частиною.

Декларація та Хартія носять рекомендаційний характер, однак це не зменшує їх політичної ваги та значущості, зокрема в процесі розробки Хартії Європейського Союзу про основні права. Найбільша кількість справ, які розглядаються Судом ЄС у сфері прав людини, стосується порушень з боку держав-членів. У зв'язку з цим генеральний адвокат Суду ЄС зазначив, що є вагомими підстави як з принципових, так і прагматичних міркувань вимагати, щоб дотримання основних прав державами-членами у випадках застосування права Співтовариства розглядалося як частина права Співтовариства.

7 лютого 1992 року було підписано Маастрихтський договір, що став важливим етапом у розвитку права ЄС в контексті захисту прав людини. Після підписання цього договору питання прав людини залишалося в центрі дискусій, хоча деякі проблеми, зокрема щодо приєднання до ЄКПЛ, не були вирішені. Маастрихтський договір визнав важливість ЄКПЛ у правопорядку ЄС, проте лише як “джерело натхнення”, без обов'язкової юридичної сили.

Прийняття Амстердамського договору 2 жовтня 1997 року стало новим етапом у розвитку права Європейських співтовариств та ЄС щодо прав людини. Цей договір закріпив права людини як один із фундаментальних принципів ЄС, а їх дотримання стало умовою вступу до Союзу. Амстердамський договір також розширив заборону дискримінації, включивши в неї заборону дискримінації за статеву, расову, етнічну та іншими ознаками.

Ніщський договір, підписаний 11 грудня 2000 року і набравший чинності 1 лютого 2003 року, доповнив статтю 7 Договору про ЄС. Окрім констатації грубих порушень прав людини з боку держав-членів, він запровадив превентивні заходи. За вмотивованою пропозицією третини держав-членів, Європейського парламенту або Європейської комісії, Рада ЄС може визначити існування реального ризику серйозного порушення прав людини в державі-члені та надати відповідні рекомендації.

7 грудня 2000 року була урочисто проголошена Хартія основних прав ЄС. Її метою стало зробити права людини в ЄС більш зрозумілими та доступними для громадян Союзу. Хартія спирається на існуючі міжнародні акти та прецедентне право Європейського суду з прав людини, а також розвинула практику Суду ЄС. У порівнянні з ЄКПЛ, Хартія містить деякі нові положення, такі як захист персональних даних (стаття 8) і заборона дискримінації на основі віку та сексуальної орієнтації (стаття 21). Хартія також розширює право на справедливий судовий розгляд, гарантуючи його не лише в цивільних і кримінальних спрах.

Однією з ключових особливостей Хартії є новий підхід до класифікації прав і свобод людини. Замість традиційного поділу на політичні, економічні, соціальні права або покоління прав, права в Хартії згруповані за цінностями, які вони захищають: «Гідність», «Свобода», «Рівність», «Солідарність», «Громадянство» та «Правосуддя». Ця структура відображає важливість кожної з цих категорій у захисті прав людини в межах ЄС [8].

Стаття 51 Хартії визначає, що її положення поширюються на інституції ЄС, а також на держави-члени, але лише в контексті їхнього застосування права ЄС. Водночас, Хартія не регулює питання, що входять до виключної компетенції держав-членів. Одним із новаторських положень є стаття 3, яка включає принципи, такі як заборона клонування людської істоти і використання людського тіла або його частин для отримання прибутку.

Лісабонський договір, підписаний у 2007 році, зробив важливий внесок у розвиток прав людини в ЄС, включивши поняття «цінностей ЄС», які об'єднують держави-члени і включають повагу людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та права людини. Крім того, договір надав Хартії про основні права ЄС юридичної сили, рівної з Установчими договорами ЄС, що підкреслює її важливість у правопорядку Союзу.

Ще одним важливим кроком стало створення Агентства ЄС з основних прав у 2007 році, яке замінило Європейський центр моніторингу проявів расизму і ксенофобії. Агентство займається збором і аналізом даних щодо рівня дотримання прав людини в ЄС і надає консультативну допомогу інститутам та державам-членам у цих питаннях.

ЄС також активно працює в галузі просування прав людини на міжнародній арені, наприклад, через Європейський інструмент сприяння демократії та правам людини. Ця ініціатива спрямована на підвищення поваги до прав людини та підтримку демократичних процесів у регіонах, де є високий ризик порушень прав людини.

Узагальнюючи, правова система ЄС щодо захисту прав людини постійно розвивається, спираючись як на власні правові акти, такі як Хартія про основні права ЄС, так і на співпрацю з Радою Європи та ЄСПЛ, що забезпечує інтеграцію загальноприйнятих стандартів у правопорядок ЄС.

Висновки і пропозиції. Проблема імплементації міжнародних стандартів. Однією з ключових проблем є недосконалість механізмів імплементації міжнародних рішень та стандартів на національному рівні. Україні слід активізувати процес гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами прав людини, зокрема, закріпленими у Європейській конвенції з прав людини та рішеннях Європейського суду з прав людини. Це передбачає систематичний перегляд національних законів та практик на відповідність міжнародним зобов'язанням.

Для зменшення навантаження на ЄСПЛ та підвищення ефективності захисту прав людини, слід розвивати потенціал національних судів у вирішенні справ, пов'язаних з порушенням прав людини. Суди повинні активно застосовувати прецеденти ЄСПЛ у своїй практиці, що допоможе уникати подальших звернень до ЄСПЛ.

Україна має забезпечити громадянам широкий доступ до ефективних національних засобів правового захисту, що дозволить зменшити кількість скарг до ЄСПЛ. Це передбачає реформи в судовій системі, спрямовані на підвищення довіри громадян до національних судів та зменшення кількості справ, які доходять до ЄСПЛ.

З огляду на проблеми перевантаженості ЄСПЛ, Україна може активно брати участь у міжнародних дискусіях щодо реформування Суду, спрямованих на оптимізацію його роботи та підвищення ефективності розгляду справ.

Україні слід створити нові або підтримати наявні інституції з прав людини, які будуть займатися моніторингом дотримання прав людини та їх захистом на національному рівні, а також надавати підтримку громадянам у разі порушень їхніх прав.

Особливу увагу варто звернути на захист прав вразливих груп населення: національних та сексуальних меншин, інвалідів, жінок, дітей та біженців. Ці групи потребують додаткової правової підтримки та захисту від дискримінації.

Впровадження цих рекомендацій дозволить Україні підвищити ефективність захисту прав людини та зміцнити її позиції на міжнародній арені як держави, що поважає та дотримується міжнародних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 13. № 32 від 23.08.2006. с. 270.
2. Загальна декларація прав людини. ООН. Декларація. Міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 93. с. 89.
3. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082
4. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055
5. Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113
6. Постанова ЄСПЛ у справі Кіран проти Сполученого Королівства від 26 травня 1994 р. скарга № 28867/03.
7. Постанова ЄСПЛ по справі X. проти Франції від 31 березня 1992 р. скарга № 18020/91.
8. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник. Київ: ФОРМ Голембовська О.О. 2018. 168 с.
9. United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN
10. Agrotexim and others v. Greece. Judgment of 24 October 1995. Series A, 330.
11. American convention on human rights. URL: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>
12. Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System. S. Egan. *Human Rights Law Review*. 2013. Vol. 13. Iss. 2. Pp. 209–244.
13. Jacobs G. Human rights in the European Union. *E. L. Rev. Aug.* 2001. Vol. 26. P. 333.
14. Radchenko, Oleksandr, et al. (ed.). *National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy*. Springer Nature, 2023.
15. Shmalenko, Iuliia; Yeftieni, Natalia; Semenets-Orlova, Inna. Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In: *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)*. Atlantis Press, 2021. p. 88-93.